

Για τη σειρά της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ» ελήφθησαν υπόψη οι στερεότυπες εκδόσεις *Oxford Classical Texts* και *BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft* καθώς και οι:

- *Loeb Classical Library*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- *Les Belles Lettres*. Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé.
- *Tusculum Bücherei*. Heimeran Verlag, München.
- *I poeti greci tradotti da Ettore Romagnoli*. Bologna, Nicola Zanichelli editore.
- *Pubblicazioni dell' istituto universitario di magistero di Catania*. Serie filosofica. Testi e documenti.
- *Les auteurs grecs expliqués d'après une méthode nouvelle par deux traductions françaises*: l'une littéraire et juxtaposée présentant le mot-à-mot français en regard des mots grecs correspondants, l'autre corrigée et précédée du texte grec. Paris, Librairie Hachette et Cie.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ  
Ὁδυσσεύς Χατζόπουλος

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΟΥ  
Ἄθηνᾶ Χατζοπούλου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ  
191 ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ 191

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΠΑΝΤΑ

Τόμος Δεύτερος

ΠΟΛΙΤΙΚΑ

Βιβλία Γ', Δ', Ε'

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ 1911  
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ 1921

Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια  
Φιλολογική Ομάδα Κλάκτου



Κ Α Κ Τ Ο Σ

πόλει και χώρα βασιλεύεσθαι, ἢ οὐ, ἀλλ' ἄλλη τις  
 40 πολιτεία μάλλον, ἢ τισὶ μὲν συμφέρει τισὶ δ' οὐ συμφέ-  
 ρει. δεῖ δὴ πρῶτον διελέσθαι πότερον ἐν τι γένος ἔστιν  
 1285a αὐτῆς ἢ πλείους ἔχει διαφορὰς. ῥᾶδιον δὴ τοῦτό γε  
 καταμαθεῖν, ὅτι πλείω τε γένη περιέχει και τῆς ἀρχῆς  
 ὁ τρόπος ἔστιν οὐχ εἷς πασῶν. ἢ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ  
 πολιτεία δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ  
 νόμον, οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, ἀλλ' ὅταν ἐξέλθῃ τὴν  
 5 χώραν ἡγεμόν ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον· ἔτι δὲ τὰ πρὸς  
 τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. αὕτη μὲν οὖν ἢ  
 βασιλεία οἷον στρατηγία τις αὐτοκρατόρων και αἰδιός  
 ἔστιν· κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ ἔνεκα δειλίας,  
 καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις,  
 10 ἐν χειρὸς νόμῳ. δηλοῖ δ' Ὁμηροῦ· ὁ γὰρ Ἀγαμέμνων  
 κακῶς μὲν ἀκούων ἠγείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξελθόν-  
 των δὲ και κτεῖναι κύριος ἦν· λέγει γοῦν "ὄν δέ κ' ἐγὼν  
 ἀπάνευθε μάχης .., οὐ οἱ ἄρκιον ἔσσειται φυγέειν κύνας  
 ἢ δ' οἰωνούς· παρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος".

ἐν μὲν οὖν τοῦτ' εἶδος βασιλείας, στρατηγία διὰ  
 15 βίον, τούτων δ' αἰ μὲν κατὰ γένος εἰσὶν αἰ δ' αἴρεται·  
 παρὰ ταύτην δ' ἄλλο μοναρχίας εἶδος, οἷα παρ' ἐνόις  
 εἰσὶ βασιλείαι τῶν βαρβάρων. ἔχουσι δ' αὐται τὴν  
 δύναμιν πᾶσαι παραπλησίαν τυραννίσειν, εἰσὶ δὲ κατὰ  
 νόμον και πάτρια· διὰ γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ  
 20 ἦθη φύσει οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ περὶ τὴν  
 Ἀσίαν τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσπο-  
 τικὴν ἀρχὴν οὐδὲν δυσχεραίνοντες. τυραννικαὶ μὲν οὖν

κυβερνηθεὶ πόλη και χώρα να ἔχει ἢ ὄχι βασιλιά, ἢ μήπως  
 τη συμφέρει ἄλλο πολίτευμα; Μήπως ἄλλους λαοὺς συμφέ-  
 ρει κι ἄλλους ὄχι; Ὅμως πρῶτα πρέπει να διακρίνουμε αν  
 εἶναι ἓνα εἶδος ἢ περισσότερα, που διαφέρουν μεταξύ τους.  
 Και τοῦτο εἶναι εὐκόλο να το μάθουμε, γιατί και περισσό-  
 τερα εἶδη υπάρχουν και ο τρόπος διακυβέρνησης δεν εἶναι  
 ἴδιος σε ὅλα. Για παράδειγμα στο Λακωνικό πολίτευμα,  
 ενώ θεωρεῖται πως ἡ βασιλεία ισχύει σύμφωνα με τους  
 νόμους, παρ' ὅλα αὐτὰ δεν κυριαρχεῖ σε ὅλους και μόνο  
 ὅταν βγεῖ ἀπὸ τὴ χώρα ο βασιλιάς ἔχει εξουσία πάνω σ'  
 εκείνους που πάνε στον πόλεμο. Τα σχετικά με τὴ λατρεία  
 των θεῶν, ἀνήκουν ἐπίσης, στο βασιλιά. Ετοῦτη ἡ βασιλεία  
 μοιάζει με τὴν αυτοκρατορική και ισόβια στρατηγία, γιατί  
 δεν ἔχει δικαίωμα να θανατώσει, παρὰ μόνο σε μια περι-  
 πτωση και ὅπως κι οἱ ἀρχαῖοι στις πολεμικὲς ἐκστρατείες,  
 εἶχαν το δικαίωμα τοῦτο. Ο Ὁμηροῦ μαρτυρεῖ πως ο Α-  
 γαμέμνωνας ἐδειχνε ἀνοχή, ὅταν τον κακολογούσαν στις  
 συνελεύσεις, εἶχε δικαίωμα ὅμως να θανατώσει, ὅταν ἐφευ-  
 γαν για ἐκστρατεία. Λέει λοιπόν, «Ὅποιον δω να βρίσκεται  
 μακριὰ ἀπ' τὴ μάχη..., θέλοντας να γλιτώσει ἀπ' τους  
 κινδύνους μέσ' στα πλοία, θα του πᾶει πολὺ να σωθεῖ  
 ἀπ' τα σκυλιὰ και τα ὄρνια, γιατί στο χέρι μου εἶναι να  
 τον σκοτώσω».

Τοῦτο εἶναι ἓνα εἶδος βασιλείας, ἡ ισόβια στρατηγία, κι  
 ἀπ' αὐτές ἄλλες εἶναι κληρονομικὲς, ἄλλες αἰρετές. Ἀκόμη  
 υπάρχει, ἄλλο ἓνα εἶδος μοναρχίας, ὅπως οἱ βασιλείες  
 μερικῶν βάρβαρων λαῶν. Ἡ δύναμή τους εἶναι παραπλή-  
 ρια μ' ἐκείνη των τυράννων, εἶναι δὲ νόμιμες και κληρο-  
 νομικὲς. Επειδὴ ὅμως οἱ βάρβαροι εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τους  
 πιο δουλοπρεπεῖς ἀπὸ τους Ἑλληνας στα ἦθη, κι ὅσοι  
 κατοικοῦν στην Ἀσία πιο πολὺ ἀπ' ὅσους κατοικοῦν στην  
 Εὐρώπη, ὑπομένουν χωρίς καμιά δυσχέρεια τὴ δεσποτική  
 εξουσία<sup>93</sup>. Γι' αὐτὸ ετοῦτες οἱ βασιλείες εἶναι τυραννικὲς

διὰ τὸ τοιοῦτόν εἰσιν, ἀσφαλεῖς δὲ διὰ τὸ πάτριαι καὶ  
κατὰ νόμον εἶναι. καὶ ἡ φυλακὴ δὲ βασιλικὴ καὶ οὐ  
25 τυραννικὴ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. οἱ γὰρ πολῖται φυλάτ-  
τουσιν ὅπλοις τοὺς βασιλεῖς, τοὺς δὲ τυράννους ξενικόν·  
οἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον καὶ ἐκόντων οἱ δ' ἀκόντων  
ἄρχουσιν, ὥσθ' οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν οἱ δ' ἐπὶ τοὺς  
πολίτας ἔχουσι τὴν φυλακὴν.

δύο μὲν οὖν εἶδη ταῦτα μοναρχίας, ἕτερον δ' ὅπερ ἦν  
30 ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν, οὗς καλοῦσιν αἰσυμνήτας. ἔστι  
δὲ τοῦθ' ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν αἰρετὴ τυραννίς, διαφέρουσα δὲ  
τῆς βαρβαρικῆς οὐ τῶ μὴ κατὰ νόμον ἀλλὰ τῶ μὴ  
πάτριος εἶναι μόνον. ἤρχον δ' οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν  
ταύτην, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὁρισμένων χρόνων ἢ πράξεων,  
35 οἷον εἶλοντό ποτε Μυτιληναῖοι Πιττακὸν πρὸς τοὺς  
φυγάδας ὧν προειστήκεσαν Ἀντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος  
ὁ ποιητής. δηλοῖ δ' Ἀλκαῖος ὅτι τύραννον εἶλοντο τὸν  
Πιττακὸν ἐν τινι τῶν σκολιῶν μελῶν· ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι  
“τὸν κακοπάτριδα Πίττακον πόλιος τᾶς ἀχόλω καὶ  
1285b βαρυνδαίμονος ἐστάσαντο τύραννον μέγ' ἐπαιθέοντες ἀ-  
όλλες”.

αὐταὶ μὲν οὖν εἰσὶ τε καὶ ἦσαν διὰ μὲν τὸ δεσποτικαὶ  
εἶναι τυραννικαί, διὰ δὲ τὸ αἰρεταὶ καὶ ἐκόντων βασιλι-  
καί· τέταρτον δ' εἶδος μοναρχίας βασιλικῆς αἰ κατὰ τοὺς  
5 ἥρωικὸς χρόνους ἐκούσιαί τε καὶ πάτριαι γιγνόμεναι  
κατὰ νόμον. διὰ γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι τοῦ  
πλήθους εὐεργέτας κατὰ τέχνας ἢ πόλεμον, ἢ διὰ τὸ  
συναγαγεῖν ἢ πορίσαι χώραν, ἐγίνοντο βασιλεῖς ἐκόν-  
των καὶ τοῖς παραλαμβάνουσι πάτριοι. κύριοι δ' ἦσαν τῆς  
10 τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ

ἀλλὰ παρέχουν καὶ ἀσφάλεια, γιατί εἶναι νόμιμες καὶ κλη-  
ρονομικές. Για τὸν ἴδιο λόγο ἡ φρουρὰ τοὺς εἶναι βασιλικὴ  
καὶ ὄχι τυραννικὴ. Τοὺς βασιλεῖς φρουροῦν ἐνοπλοὶ πολῖτες,  
ἐνῶ τοὺς τυράννους ξένοι [μισθοφόροι], γιατί οἱ βασιλεῖς  
ἔχουν νόμιμη ἐξουσία πάνω σε πρόθυμοις υπηκόους, ἐνῶ οἱ  
τύρανοι σε ἀπρόθυμοις. Ἔτσι οἱ πρώτοι ἔχουν φρουρὰ ἀπὸ  
πολίτες, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἔχουν φρουρὰ κατὰ τῶν πολιτῶν.

Δυο λοιπὸν εἶναι τὰ εἶδη τούτα τῆς μοναρχίας, ὑπάρχει  
ὅμως ἄλλο ἓνα, που υπήρχε στους ἀρχαίους Ἑλληνας, οἱ  
ονομαζόμενοι αἰσυμνήτες<sup>94</sup>. Τούτος ὁ θεσμὸς μπορεῖ νὰ  
ονομαστῆ ἀπλᾶ αἰρετὴ τυραννίδα<sup>95</sup>, που διαφέρει ἀπὸ τῆ  
βαρβαρικῆ, ὄχι γιατί δεν εἶναι νόμιμη ἀλλὰ γιατί δεν εἶναι  
κληρονομικὴ. Ἄλλοι ἦταν ἀρχηγοὶ ἰσόβια<sup>96</sup> καὶ ἄλλοι για  
ορισμένα χρόνια ἢ για ορισμένες ἐνέργειες. Ἔτσι ἐξέλεξαν  
καὶ οἱ Μυτιληναῖοι τὸν Πιττακό, ἐναντίον τῶν φυγάδων,  
ἀρχηγοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Ἀντιμενίδης καὶ ὁ ποιητὴς  
Ἀλκαῖος<sup>97</sup>. Ἀναφέρει δε ὁ Ἀλκαῖος σ' ἓνα ἀπὸ τὰ σκόλια<sup>98</sup>  
τραγούδια του, πως ἐξέλεξαν τὸν Πιττακό τύραννο καὶ  
κατακρίνει πως ἀέβαλαν τύραννο στὴν ἡμερὴ καὶ δύστυχη  
πόλη τὸν ἀσημὸ Πιττακό, ἐν μέσω ἀθρόων ἐπιδοκιμα-  
σιῶν».

Οἱ αἰσυμνητεῖς, λοιπὸν, ἐμοιάζαν καὶ μοιάζουν με τῆς  
τυραννίδες για τὸν δεσποτικὸ τοὺς χαρακτήρα, καὶ με τῆς  
βασιλείες, γιατί οἱ πολῖτες ἦσαν πρόθυμοι ἐπειδὴ τῆς ἐπέ-  
λεξαν οἱ ἴδιοι. Τέταρτη μορφή βασιλικῆς μοναρχίας εἶναι οἱ  
βασιλείες κατὰ τοὺς ἥρωικὸς χρόνους, που ἦσαν καὶ νό-  
μιμες, γιατί οἱ πολῖτες τῆς ἠθέλαν, καὶ κληρονομικές. Οἱ  
ἰδρυτὲς τῶν βασιλειῶν τούτων εὐεργέτησαν τὸν λαό, εἴτε  
λόγω ἐξάπλωσης τῶν τεχνῶν, εἴτε λόγω πολεμικῶν ἐπι-  
τυχιῶν, εἴτε γιατί συγκέντρωσαν τὸν λαό σε πόλη, εἴτε  
γιατί προσάρτησαν καὶ ἄλλες περιοχές, καὶ οἱ πολῖτες πρό-  
θυμα τοὺς ἀνακήρυξαν κληρονομικοὺς βασιλεῖς. Εἶχαν τὴν  
ἀρχηγία του στρατοῦ σε καιρὸ πολέμου, ἐκτελοῦσαν τῆς

- ιερατικά, και πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρινον. τοῦτο δ' ἐποίουν οἱ μὲν οὐκ ὀμνύοντες οἱ δ' ὀμνύοντες· ὁ δ' ὄρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τὰ κατὰ πόλιν καὶ τὰ ἐνδομῆμα καὶ τὰ ὑπερορία
- 15 συνεχῶς ἤρχον· ὕστερον δὲ τὰ μὲν αὐτῶν παριέντων τῶν βασιλέων, τὰ δὲ τῶν ὄχλων παραιρουμένων, ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν αἱ θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μόνον, ὅπου δ' ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν, ἐν τοῖς ὑπερορίοις τῶν πολεμικῶν τὴν ἡγεμονίαν μόνον εἶχον.
- 20 15. βασιλείας μὲν οὖν εἶδη ταῦτα, τέτταρα τὸν ἀριθμὸν, μία μὲν ἢ περὶ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους (αὕτη δ' ἦν ἐκόντων μὲν, ἐπὶ τισὶ δ' ὠρισμένοις· στρατηγός τε γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεύς, καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος), δευτέρα δ' ἢ βαρβαρική (αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ
- 25 γένους ἀρχῆς δεσποτικῆ κατὰ νόμον), τρίτη δὲ ἦν αἰσυμνητεῖαν προσαγορεύουσιν (αὕτη δ' ἐστὶν αἰρετὴ τυραννίς), τετάρτη δ' ἢ Λακωνικὴ τούτων (αὕτη δ' ἐστὶν ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς στρατηγία κατὰ γένος αἰδίους). αὗται μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν ἀλλήλων· πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας, ὅταν ἢ πάντων κύριος εἷς ὢν,
- 30 ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος καὶ πόλις ἐκάστη τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικὴν. ὥσπερ γὰρ ἢ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκίας ἐστίν, οὕτως ἢ βασιλεία πόλεως καὶ ἔθνος ἐνός ἢ πλειόνων οἰκονομία. Σχεδὸν δὴ δύο ἐστὶν ὡς εἰπεῖν εἶδη βασιλείας περὶ ὧν σκεπτέον, αὕτη τε
- 35 καὶ ἢ Λακωνικὴ· τῶν γὰρ ἄλλων αἱ πολλαὶ μεταξὺ τούτων εἰσὶν ἐλαττόνων μὲν γὰρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειόνων δ' εἰσὶ τῆς Λακωνικῆς. ὥστε τὸ σκέμμα

θηρησκευτικὴς τελετὴς που δεν απαιτοῦσαν ἱερεῖς, μα κυρίως δικάζαν ὅλες τις υποθέσεις. Τοῦτο το ἔκαναν ἄλλοι ἐνόρκως κι ἄλλοι ὄχι, ὄρκος ἦταν δε η ἀνύψωση του σκήπτρου. Τα ἀρχαιότερα χρόνια, η ἐξουσία των βασιλέων ἀσκείτο συνεχῶς στα ζητήματα της πόλης, των δήμων κι ἐξω ἀπ' τα ὅρια της χώρας. Ἀργότερα, ὁμως, ἄλλα δικαιώματα παραχώρησαν οἱ βασιλεῖς στον λαό κι ἄλλα ἀφαίρεσαν οἱ λαοὶ ἀπὸ τον βασιλιά. Στις υπόλοιπες πόλεις, μόνον οἱ θυσίες ἀπόμειναν στους βασιλιάδες κι ὅπου ὑπάρχει ἀκόμη ἀξία στη βασιλεία, ἐκεῖ εἶχαν μόνον την ἀρχιστρατηγία σε πολεμικὴς ἐκστρατείες.

15. Τα εἶδη λοιπὸν, της βασιλείας εἶναι τέσσερα στον ἀριθμὸ. Πρώτη, ἐκεῖνη των ἡρωικῶν χρόνων, (ὅπου οἱ πολῖτες ἦσαν πρόθυμοι κι ο βασιλιάς εἶχε ὀρισμένα δικαιώματα, ἦταν, δηλαδὴ, στρατηγός, δικαστὴς καὶ ἀρμόδιος για τη λατρεία των θεῶν). Δεύτερη, η βαρβαρική, (τούτη εἶναι νόμιμα δεσποτικὴ καὶ κληρονομικὴ). Τρίτη, η ὀνομαζόμενη αἰσυμνητεία (που εἶναι αἰρετὴ τυραννίδα). Τέταρτη δε, η Λακωνικὴ (που με ἀπλά λόγια, εἶναι κληρονομικὴ, ἰσόβια στρατηγία). Τούτες εἶναι, λοιπὸν, οἱ μετὰξὺ τους διαφορές. Ἐνα πέμπτο εἶδος βασιλείας, εἶναι ἐκεῖνο ὅπου ἕνας καὶ μόνον εἶναι κυρίαρχος ὅλων, καθὼς σε ἄλλα μέρη εἶναι τὸ ἔθνος ἢ η πόλις, καὶ εἶναι ἀνάλογη με τη διαχείριση του οἴκου. Γιατί ὅπως η διαχείριση του οἴκου μοιάζει μ' ἕνα εἶδος βασιλείας, ἔτσι καὶ η παμβασιλεία πόλης καὶ ἐνός ἢ περισσότερων ἐθνῶν, μοιάζει με τη διαχείριση του οἴκου. Γενικά μποροῦμε να πούμε λοιπὸν, πως δυο εἶδη βασιλείας ὑπάρχουν που ἀξίζει να ἐξετάσουμε, τὸ πέμπτο εἶδος κι η Λακωνικὴ. Τα περισσότερα ἀπὸ τα υπόλοιπα βρίσκονται κάπου ἐνδιάμεσα. Γιατί ἔχουν δικαιώματα λιγότερα ἀπὸ την παμβασιλεία καὶ περισσότερα ἀπὸ τη Λακωνικὴ. Ἐτσι η ἐρευνα θα ἀφορᾷ δυο γενικά